

КРИТЕРІАЛЬНО-РІВНЕВИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті представлено результати дослідження, згідно з яким формування професійно-етичної компетентності студентів є потребою суспільства, оскільки економічна необхідність вимагає сьогоденні менеджера нового типу, із загальною ерудицією, здатного до самостійного мислення, до критичних оцінок та готового до етично адекватної поведінки в ситуаціях морального вибору. Були виділені критерії, показники та рівні сформованості професійно-етичної компетентності майбутнього менеджера економічного профілю.

Ключові слова: компетентність, професійно-етична компетентність, критерій, показник, рівень сформованості.

Вступ. XXI століття є часом великих технологічних досягнень, глибоких економічних криз і глобальних переоцінок цінностей, які вимагають підготовки управлінців нового типу, які володіють інноваційним мисленням, мобільністю і є етично компетентними.

У сучасній педагогічній науці питання формування професійно-етичної компетентності (далі – ПЕК) майбутніх менеджерів отримали особливу значимість, тому що довіра до управлінських рішень менеджерів є критично низькою. Однією з причин невідповідності підготовки менеджерів трендам сучасного суспільства є недостатня сформованість у них етичної компетентності. В сучасних умовах етична культура менеджера стає нормою і вимогою до його реноме. Важливими моральними принципами в діяльності менеджера організації є дотримання законності, гуманізму, відповідальності і справедливості. Забезпечити дієвість і ефективність етичних принципів, наповнити їх конкретним змістом здатний лише той керівник, для якого етична культура є невід’ємною складовою його професіоналізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На конкретно-науковому рівні важливе значення для розробки особливостей формування ПЕК майбутніх менеджерів є досвід дослідження даної проблеми, які стосуються різних професій (Г.Андреев, Н.Петренко, Н.Тимченко, Л.Хоружа, Л.Шарова та ін.), а також дослідження щодо формування у фахівців економічного профілю різних складників професійної компетентності (І.Демура, І.Зарубінська, Г.Копил, Т.Фурман та ін.).

Для дослідження також важливе значення мають роботи, у яких розкрито різні аспекти професійної діяльності менеджерів економічного профілю (Л.Бондарева, Л.Володарська-Зола, Є.Воробьова, І.Герасимова, О.Деркач, О.Капітанець, Є.Кузьмін, В.Рубахін, М.Вебер, Ф.Тейлор, А.Файоль, О.Чернявський та ін.).

Аналіз літератури з указаної проблематики показав відсутність вивчення критеріїв, показників та стану сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів.

Мета статті – визначити критерії, показники та рівні сформованості професійно-етичної компетент-

ності у майбутніх менеджерів.

Виклад основного матеріалу. Формування професійно-етичної компетентності студентів у процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін – складний процес, якісні зміни якого пов’язані з пошуком психолого-педагогічних механізмів фахової підготовки. Обґрунтування критеріїв, показників та рівнів сформованості ПЕК необхідне для визначення ефективності роботи щодо її формування; для того, щоб порівняти мету й отриманий результат експериментальних досліджень.

Проблему визначення критеріїв і показників у педагогічному дослідженні опрацьовували такі відомі педагоги, як: Ю.Бабанський [1], О.Барабанщиков [2], П.Городов [3], В.Ягупов [4]. О.Барабанщиков формулює декілька варіантів визначень критеріїв: а) це показник, об’єктивний прояв чого-небудь; б) це психологічна установка діагноста; в) це мірило, тобто правило, яким треба користуватись при діагностуванні; г) це питання опитувальника, анкети, тесту тощо.

Незважаючи на деяку умовність, критерії є ідеальним зразком для порівняння з реальними явищами, за їх допомогою можна встановити міру відповідності, наближення до заданої моделі сформованості того чи іншого педагогічного явища. Критерії дають можливість з’ясувати, яким чином і з якими затратами можна досягти результату педагогічної дії, у нашому випадку – сформувати професійно-етичну компетентність майбутнього менеджера.

Компонентом критерію є показник. Показник як компонент критерію є типовим і конкретним проявом однієї із суттєвих сторін певної якості особистості. Його використання допомагає оцінити якість і рівень її сформованості. О. Барабанщиков, П. Городов вважають, що критерії повинні бути об’єктивними (результати мають відповідати педагогічному явищу), унікальними (не повинно бути взаємопересічних критеріїв і їх показників), повними (охоплювати найбільш значні й стійкі сторони педагогічного явища), надійними (має бути достовірний результат у різних умовах) і зрозумілими (усі експерти мають однозначно тлумачити критерії та їх показники).

У процесі розробки критеріїв сформованості ПЕК майбутніх менеджерів економічного профілю, окрім результатів аналізу наукової літератури, було

враховано емпіричний досвід науково-педагогічного складу ВНТУ; мали значення такі методи, як педагогічне спостереження, бесіди з викладачами, метод експертних оцінок, анкетування. Таким чином визначено, що ці критерії не повинні суперечити логіці сутнісної характеристики та положення критеріального підходу (критерії мають фіксувати діяльнісний стан суб'єкта, містити інформацію про характер та специфіку діяльності, мотиви та ставлення до її виконання). Також ці критерії мають чітко й недвозначно вимірюватися якісними показниками та виражатися у кількісних показниках.

Отже, враховуючи результати аналізу педагогічної літератури з питань критеріїв моральної вихованості й сформованості різних видів компетентності, урахування складових та особливостей ПЕК майбутнього менеджера дозволяють виділити такі критерії сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів:

1) *мотиваційно-ціннісний*, що характеризує систему цінностей, що мотивує професійно-етичну поведінку;

2) *когнітивний*, що характеризує цілісність знань про етичну основу професійної діяльності;

3) *функційно-діяльнісний*, що характеризує готовність до здійснення професійної діяльності на етичних засадах;

4) *рефлексивний*, що характеризує здатність до самооцінки професійно-етичної поведінки.

Застосування критеріальної системи є більш ефективним, якщо зміст кожного критерію конкретизується відповідними показниками. Отже, кожен критерій ми означили сукупністю показників, які підлягали спостереженню та вимірюванню. Вони є достатньо деталізованими та ємними, щоб сповна відтворити всі визначені компоненти ПЕК майбутнього менеджера, які формувалися в процесі експерименту. Звертаємо увагу, що ми виходили з того, що, оскільки всі критерії рівноцінно важливі, вони повинні мати однакові вагові коефіцієнти. Тому кожен з критеріїв ми подали однаковою кількістю адекватних для діагностування показників.

Мотиваційно-ціннісному критерію відповідає - усвідомлений вибір професії менеджера; інтерес до професійної етики; сформованість професійно-етичних ідеалів; усвідомлення необхідності слідувати у своїй поведінці етичним нормам і правилам;

Когнітивному критерію відповідає – розуміння цілей і завдань професійної етики; засвоєння понять професійної етики, її норм та принципів; уміння давати змістовну характеристику професійно-етичним цінностям, аналізувати їх вияви в поведінці й управлінській діяльності менеджера; особистісному критерію відповідають такі показники, як: усвідомлений вибір професії; інтерес до професійної етики; сформованість етичних ідеалів; усвідомлення необхідності дотримувати у своїй поведінці етичних норм і правил;

Функційно-діяльнісному - уміння використовувати професійно-етичні знання в різних ситуаціях; розвинутість навичок і звичок професійно-етичної поведінки; дотримання вимог професійно-етичного кодексу; ставлення до товаришів та викладачів, вмогливість до себе; прийняття професійно-етичних цінностей як особистих моральних принципів; само-

стійність і стійкість суджень про професійно-етичні норми; самооцінка співвідношення «Я-Реального професійного» та «Я-Ідеального професійного», визнання вимог професійного обов'язку;

Рефлексивному – поведінка в міжособистісній взаємодії, готовність обмежувати свої егоїстичні бажання; виконання вимог професійної етики; дотримання норм етикету спілкування; робота над професійно-етичним самовдосконаленням.

У дослідженнях формування ПЕК студентів зустрічаємо різні *шкали рівнів* її сформованості: як правило, це 3-рівневі (О.Грінвальд [6], С.Шульпін [7], В.Курбатов [8, с.322], Ю.Колісник-Гуменюк [9, с.156-158]), 4-рівнева (Л.Хоружа [10], Л.Карпова[11]) та 5-рівнева (В.Гриців [12, с.53-55]).

Нами було виокремлено три рівні сформованості професійно-етичної компетентності майбутнього менеджера: високий, середній та низький.

Для дослідження динаміки, визначення ефективності процесу формування ПЕК майбутніх менеджерів, об'єктивної оцінки його результатів було розроблено детальну критеріальну характеристику рівнів сформованості ПЕК та шкалу їх оцінювання. Розробляючи таку детальну критеріальну схему, ми керувалися тим, що проведення педагогічних замірів є складним процесом, і тут, як правило, використовуються суб'єктивні оцінки, висновки про об'єкт дослідження, що зроблені незалежними експертами, самими респондентами. Отже, чітко окреслені й роздроблені критерії надали можливість об'єктивно визначити рівень сформованості ПЕК учасників експерименту.

Охарактеризуємо кожен з них.

Студенти з низьким рівнем сформованості етичної компетентності професію вибирають неусвідомлено, не мають інтересу до професійної етики, професійно-етичні ідеали в них не сформовані; необхідність дотримувати у своїй поведінці етичних норм і правил вони майже не усвідомлюють. Такі студенти не розуміють цілей і завдань професійної етики, вони погано засвоїли поняття професійної етики, її норми та принципи, не можуть дати змістовної характеристики професійно-етичним цінностям, аналізувати їх вияви в поведінці й виробничій діяльності. Використовувати професійно-етичні знання в різних ситуаціях такі студенти не вміють, розвинутість навичок і звичок професійно-етичної поведінки в них недостатня, деколи зверхні у ставленні до товаришів та викладачів, невимогливі до себе. Професійно-етичні цінності такі студенти не завжди сприймають як особисті моральні принципи, несамостійні в судженнях про етичні норми, при самооцінці співвідношення «Я-Реального професійного» та «Я-Ідеального професійного» в таких студентів характеризується значною різницею показників, що свідчить про низький рівень професійно-особистісного розвитку; почуття обов'язку у таких студентів перебуває в зародковому стані. Поведінка таких студентів у міжособистісній взаємодії характеризується тим, що зовні вони доброзичливі, однак турботу і співчуття до ближнього виявляють тільки на словах, вони не завжди готові обмежувати свої егоїстичні бажання, часто не виконують вимог професійної етики, не дотримуються норм етикету спілкування, не працюють над професійно-етичним самовдосконаленням.

Студенти із середнім рівнем сформованості етичної компетентності професію вибирають усвідомлено, але часто під впливом сторонніх, вони мають інтерес до професійної етики, професійно-етичні ідеали в них переважно сформовані; такі студенти переважно усвідомлюють необхідність дотримувати у своїй поведінці етичних норм і правил. Вони в більшості випадків розуміють цілі й завдання професійної етики, переважно засвоїли поняття професійної етики, її норми та принципи, але не завжди можуть дати змістовну характеристику професійно-етичним цінностям, аналізувати їх вияви в поведінці й виробничій діяльності менеджера. Студенти в більшості випадків уміють використовувати професійно-етичні знання в різних ситуаціях, навички й звички професійно-етичної поведінки в них розвинуті посередньо, студенти в більшості випадків дотримуються вимог професійно-етичного кодексу, переважно доброзичливі у ставленні до товаришів та викладачів, але не завжди вимогливі до себе. Професійно-етичні цінності такі студенти переважно сприймають як особисті моральні принципи, деколи вони несамостійні в судженнях про професійно-етичні норми, при самооцінці співвідношення “Я-Реального професійного” та “Я-Ідеального професійного” в таких студентів характеризується значною різницею показників, нерідко не в позитивний бік унаслідок підвищеної критичності самооцінки; мають почуття обов’язку. Поведінка таких студентів у міжособистісній взаємодії характеризується тим, що вони доброзичливі, прислухаються до старших, цінують суспільно-громадську думку, виявляють доброту, співчуття; вони вміють обмежувати свої егоїстичні бажання, у більшості випадків виконують вимоги професійної етики, дотримуються норм етикету спілкування, але не систематично працюють над професійно-етичним самовдосконаленням.

Студенти з високим рівнем сформованості професійно-етичної компетентності професію вибирають усвідомлено, вони мають стійкий інтерес до професійної етики, професійно-етичні ідеали в них сформовані; студенти глибоко усвідомлюють необхідність

дотримувати у своїй поведінці етичних норм і правил. Такі студенти розуміють цілі й завдання професійної етики, вони глибоко засвоїли поняття професійної етики, її норми та принципи, можуть дати змістовну характеристику професійно-етичним цінностям, аналізувати їх вияви у поведінці й виробничій діяльності інженера. Студенти вміють використовувати професійно-етичні знання в різних ситуаціях, мають розвинуті навички й звички професійно-етичної поведінки, завжди дотримуються вимог професійно-етичного кодексу, доброзичливі у ставленні до товаришів та викладачів, здатні давати правильну оцінку власним вчинкам і вчинкам інших людей. Професійно-етичні цінності такі студенти сприймають як особисті моральні принципи, самостійні в судженнях про професійно-етичні норми, при самооцінці співвідношення “Я-Реального професійного” та “Я-Ідеального професійного” у таких курсантів характеризується високим ступенем близькості, що свідчить про високий рівень професійно-особистісного розвитку. Поведінка таких студентів у міжособистісній взаємодії характеризується тим, що вони доброзичливі, відповідальні за доручену справу, мають розвинуте почуття обов’язку та альтруїзму; вони обмежують свої егоїстичні бажання, виконують вимоги професійної етики, дотримуються норм етикету спілкування, систематично й цілеспрямовано працюють над професійно-етичним самовдосконаленням.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні **висновки:** виділення критеріїв, показників, рівнів сформованості професійно-етичної компетентності має важливе значення для визначення педагогічних умов організації процесу формування етичної компетентності студентів у процесі фахової підготовки. Зазначені критерії дають змогу скласти педагогічний прогноз розвитку етичної компетентності та основні напрями роботи. Викладачі, використовуючи зазначені критерії та показники, зможуть визначити рівень зрілості мотивації студента (рівень моральної вихованості й моральні ідеали); знання етичних положень; його ставлення до своїх обов’язків, до навчання; розвиток навичок і звичок етичної поведінки.

Список використаної літератури

1. Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований / Ю.К.Бабанский // Избранные педагогические труды. – М., 1989. – 331 с.
2. Барабанщиков А.В. Военно-педагогическая диагностика / А.В.Барабанщиков, Н.И.Дерюгин. – М.: ВПА, 1995. – 108 с.
3. Городов П.Н. Оптимизация процесса воспитания в высшей военной школе / П.Н.Городов. – М.: ВПА, 1993. – 112 с.
4. Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посіб. / В.В.Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.
5. Штефаніч Г.Г. Критерії, показники і рівні сформованості морально стійкої поведінки курсантів навчальних закладів МВС України // Наукові записки Харківського військового університету. Серія: Соціальна філософія, педагогіка, психологія. – 2002. – №15. – С.143-151
6. Грінвальд О.Н. Формирование социально-этической компетентности будущих специалистов в воспитательном процессе вуза: автореф. дис. на соискание уч. ст. канд. пед. наук: 13.00.08 «теория и методика профессионального образования» / О.Н.Гринвальд. – Кемерово, 2011. – 23 с.
7. Шульпин С.Е. Этическая компетентность как фактор профессиональной подготовки будущего учителя: автореф. дис. на соискание уч. ст. канд. пед. наук: 13.00.08 «теория и методика профессионального образования» / С.Е.Шульпин. – Курган, 1999. – 22 с.
8. Курбатов В.В. Модель формирования этической компетентности социального педагога. – Молодые ученые – московскому образованию / В.Курбатов // Материалы 8-й городской научно-практической конференции молодых ученых и студентов учреждений высшего и среднего образования городского подчинения. – М.: МГППУ, 2009. – С.322-324.
9. Колісник-Гуменюк Ю. Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки в медичних коледжах: монографія / Ю. І. Колісник-Гуменюк. – Львів: «Край», 2013. — 296 с.
10. Хору́жа Л.Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів: автореф. дис. на здобуття ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04 «теорія та методика професійної освіти» / Л.Л.Хору́жа; Інститут педагогіки АПН України. – К., 2004. – 45 с.

11. Карпова Л.Г. Формування професійної компетенції вчителя загальноосвітньої школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / Л.Г.Карпова. – Харків, 2004. – 20 с.
12. Гриців В.Б. Критерії, показники та рівні сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи / Гриців Віталія Богданівна // Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку : матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції (Київ, 22–24 грудня 2011 р.) / Всеукраїнське громадське об'єднання «Нова Освіта». – К., 2012. – Том II. – С.53-55

Стаття надійшла до редакції 01.05.2016 р.
Рецензент: докт.пед.наук, проф.Драч І.І.

Слободянюк Елена

преподаватель

кафедра философии и гуманитарных наук

Винницкий национальный технический университет, Винница, Украина

КРИТЕРИАЛЬНО-УРОВНЕВЫЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЭТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ МЕНЕДЖЕРОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ

В статье представлены результаты исследования, согласно которому формирование профессионально-этической компетентности студентов является потребностью общества, поскольку экономическая необходимость требует сегодня менеджера нового типа, владеющей общей эрудицией, способного к самостоятельному мышлению, к критическим оценкам и готового к этически адекватному поведению в ситуациях морального выбора. Были выделены критерии, показатели и уровни сформированности профессионально-этической компетентности будущего менеджера экономического профиля.

Ключевые слова: компетентность, профессионально-этическая компетентность, критерий, показатель, уровень сформированности.

Slobodianiuk Olena

Lecturer

Department of Philosophy and Humanities

Vinnitsia National Technical University, Vinnitsia, Ukraine

CRITERIA-LEVEL BASED APPROACH TO THE FORMATION OF PROFESSIONAL AND ETHICAL COMPETENCE OF FUTURE MANAGERS

The results of the study, according to which the formation of professional and ethical competence of students is the need of society, because economic necessity demands now managers of a new type: erudite, capable of independent thinking, the critical assertions and ready to ethically appropriate behavior in situations of moral choice. During the research the criteria, indicators and levels of professional and ethical competence of future economic profile manager were identified.

Analysis of educational literature on criteria for moral upbringing and formation of different types of competence, taking into account the features and components of the PEC of the future managers allowed to identify the criteria for formation of professional and ethical competence of managers: 1) motivational and evaluative - describing the value system that motivates professional ethical behavior; 2) cognitive - characterizing the integrity of knowledge about the ethical basis of professional activity; 3) functional - characterizing the readiness for professional activities according to ethical principles; 4) reflective - characterizing the ability to assess their own ethical conduct.

The article singled out three levels of professional and ethical competence of future manager: high, medium and low. Stated material allows to draw conclusions: the selection of criteria, indicators and levels of professional and ethical competence is highly important for determining pedagogical conditions of formation of the process and an ethical competence of students in their studying. These criteria allow you to make teaching forecast of ethical competence and main lines of work. Lecturers using the above criteria and indicators will determine the level of development of students' motivation (the level of moral ideals and moral upbringing); knowledge of ethical regulations; the attitude to their duty to study; the development of skills and habits of ethical behavior.

Key words: competence, professional and ethical competence, criterion, index, the level of formation.